

české země velmi nápadně a povážlivě zanedbávány a zkracovány, což tím více padá na váhu, jelikož pro pokročilejší celkový stav kulturní a hospodářský i pro větší složitost všech poměrů by měl připadati na české země mnohem vyšší náklad, nežli jaký by byl dle počtu obyvatel. Zatím tento státní náklad je právě v zemích českých silně pod průměrem obyvatelstva.

II.

Naše kulturní potřeby podle rozpočtu.

1. *České vysoké školství nedostatečně opatřeno státem.*

Český národ v Cislajtánii činí asi 23½% (data ze sčítání dle obcovací řeči nejsou ještě z roku 1910 úplně ze všech korunních zemí uveřejněna, ale celkem nebude značnější odchylky od uvedeného zde čísla).

Vzdělání českého národa se zajisté vyrovná s německým v tomto státě a předčí nesporně vzdělání všech ostatních národů rakouských. Ale státní zásluhou to zajisté není a nebylo, že jsme se ve vzdělání neopozdili. Až do let osmdesátých minulého století neměli jsme vůbec české university, ačkoli pro Poláky byly již university dvě a pro Němce jich bylo zřízeno pět. Později zřízená česká universita v Praze zůstává stále jedinou a už v tomto listě bylo vyloženo, proč na dlouhé doby není naděje na tak potřebnou druhou českou universitu, jelikož sami naši poslanci neradi o tomto životním požadavku slyší a odstavili jej nyní z politických příčin dočista.

A přece naše universita v Praze sama nebude nikdy řádně vypravena a nesplní úplně ani svého vědeckého ani národního úkolu, pokud zůstane osamocena a nebude mít opory v druhé české universitě, jež přirozeně patří do hlavního města Moravy, jako tam už prospívá druhá česká technika.

Jak nedostatečně je pamatováno na jedinou českou universitu, která má posluchačů mnohem více než celé tři německé (v Černovicích, Inšpruku a v Praze), viděti z číslic nákladů rozpočtených pro ni, když je srovnáme s náklady věnovanými universitám polským a německým.

V tisících korun bylo rozpočteno na university:

v roce	1896	1899	1912
na českou universitu	829	1039	1953 ¹
na university polské	1215	1550	3384
na university německé	4717	5246	10072

Poměrně se tedy dělil tento náklad na university jednotlivých národů:

	1896	1899	1912
na českou	12·3%	13·3%	12·7%
na polské	17·9%	19·8%	22·0%
na německé	69·8%	66·9%	65·3%

Proti r. 1899 tedy poměrného nákladu na universitu českou ubylo dosti znatelně a náš podíl je skoro jen poloviční, než by nám připadal podle počtu obyvatel.

Proti tomu při technikách je zřetelný pokrok, protože jsme dosáhli konečně v r. 1899 druhé vysoké školy technické v Brně.

Státní náklad na technické vysoké školy byl v tisících korun:

	1896	1899 ²	1912
na české techniky	293	340	1709
na polskou techniku	227	261	780
na německé techniky	1255	1402	3163

a poměrně tedy se dělil tento náklad na technické vysoké školy:

	1896	1899	1912
na české	16·5%	17·—%	30·2%
na polskou	12·8%	13·—%	13·8%
na německé	70·7%	70·—%	56·—%

Zřízením české techniky v Brně získala tedy znamenitě i česká technika v Praze; neboť náklad

¹ K nákladům na jedinou českou universitu připočítáváme ještě polovinu nákladu, který je společný české i německé universitě v Praze.

² Léta 1896 a 1899 uvedena pro srovnání, protože rozpočet na r. 1896 byl od vlády Windischgrätzovy-Plenerovy a na r. 1899 proti tomu od vlády Thunovy-Kaizlovy sestavován.

na pražskou českou techniku je rozpočten na r. 1912 na 1·222 mil. K, čili na 21·6% ze všeho státního nákladu na vysoké školy technické v Rakousku vůbec. Zvětšil se tedy od r. 1896 víc jak o 5% z celkového vydání státního na techniky a je víc jak čtyřnásobný, nežli byl před 16 lety (4¹/₆násobný).

Ovšem, že tento rozvoj pražské české techniky je podmíněn rozšířením a oblibou realního studia v českých zemích, což bude také patrné při nákladu na české realné školy.

Takový by zajisté mohl býti i vývoj při české universitě v Praze, kdyby se mohla opírat o českou universitu v Brně. Tím by se mohl zároveň omeziti proud českých studujících universitních do Vídně, který je stále veliký a který nám snad i do jisté míry odcizuje část naší intelligence.

Kromě university a dvou technik nemáme už vysoké školy, kdežto Němci mají ještě vysokou školu zemědělskou a zvěrolékařskou (ve Vídni), dvě vysoké školy hornické (v Příbrami a v Lubně ve Štýrsku) a tři theologické fakulty samostatné (dvě katolické v Olomouci a v Solnohradě a jednu evangelickou ve Vídni) a Poláci vysokou zvěrolékařskou školu (ve Lvově).

Sčítáme-li náklad na všechny tyto vysoké školy podle národností, bylo rozpočteno na vysoké školy vůbec v tisících korun:

	v letech	1896	1899	1912
na české		1121	1379	3662
na polské		1442	1893	4325
na německé		6500	7270	14811
na všechny		9063	10542	22798

a poměrně se jevil ten náklad takto:

	v letech	1896	1899	1912
na české		12·4%	13·1%	16·—%
na polské		15·9%	17·9%	19·—%
na německé		71·7%	69·0%	65·—%

Je tedy stále státní náklad na vysoké školství české silně podprůměrný a jestliže jeho procento proti dřívější době o něco stouplo, stalo se to zřízením druhé české techniky v Brně. Poměr ten se dále podstatně nemůže změnit v náš prospěch, pokud nebudou naše vysoké školy řádně doplněny, pokud totiž nebude zřízena druhá česká universita v Brně, pokud nedostaneme samostatné zvěrolékařské školy a konečně vysoké školy zemědělské, která v zárodku tu sice již je jako oddělení české vysoké školy technické v Praze, ale svým

vypravením nepostačuje. Bohužel že pro tyto naše požadavky vysokoškolské není ve veřejnosti naší dosti vážného a usilovného zájmu, politickým stranám našim tyto samozřejmosti našeho kulturního života nejsou pak ani aktuálními, ano prohlašují se přímo za nevčasné v nynější politické situaci, kdy se tak nedočkavě dereme ke vládnímu stolu.

Jak nedostatečně je vypravena naše universita, o tom se tu není potřeba mnoho rozepisovati. Stačí prostě uvést, že jen o málo více je rozpočteno na českou universitu v Praze nežli na německou, která nemá ani 40% toho počtu posluchačů co česká. Všech profesorů na české universitě má býti podle rozpočtu na r. 1912 celkem 115 — (skutečně je jich mnohem méně), — kdežto na německé je jich 96. Ale na německé universitě je z těch profesorů pouze 25% mimořádných, kdežto na české universitě je mimořádných profesorů 33.9%. Na německé universitě ve Vídni je 170 profesorů (proti 115 na české universitě)! Na všech německých universitách je 471 profesorů, na polských 185. Také dotace na jednotlivé stolice jsou zhora nedostatečné a o umístění našich vysokých škol v Praze bylo by zde zbytečno mluvit, jelikož o tom z denních i odborných listů může býti naše obecnstvo dosti dobře poučeno.

Ještě je potřeba vytknouti podíl českého vysokého školství k německému v zemích koruny české. Při tom sluší uvážiti, že pro Němce v Čechách, na Moravě i ve Slezsku nejsou pouze vysoké školy v Praze a v Brně, nýbrž že mohou studovati a také hojně studují na všech ostatních vysokých školách německých, zvláště ve Vídni. S Vídni jsou české země znamenitě spojeny, Vídeň jako hlavní město říše poskytuje kromě toho zvláštní přitažlivost nejen na studentstvo německé národnosti, nýbrž i na posluchače jiných národností. Ovšem, že ty ostatní národnosti jsou ve Vídni na vysokých školách jen trpěny, jestliže se nikterak neozývají a jich potřebám kulturním se neprojevuje leč nejvyšší nepřizeň. Jestliže tedy Němci v českých zemích by měli i menší procento státních nákladů na své vysoké školství, nebyli by tím nijak zkráceni, jelikož se jim to hradí bohatě jinými vysokými školami, zvláště ve Vídni. Ale poznáme hned, že i v tomto směru se německému školství v našich zemích neděje naprosto žádná křivda, nýbrž naopak těší se i v Čechách a na Moravě neobyčejné péči se strany státní. Podle rozpočtu na r. 1912 bylo věnováno na university pražské (jediné v zemích koruny české):

	na českou	na něm.
v tisících korun	1953	1756
v procentech	52·7%	47·3%

a k tomu ještě se musí doložit, že o něco větší suma na českou universitu se částečně vysvětluje mnohem vyšším nájemným za místnosti, které jsou v soukromých a nevhodných domech. Při tom je počet posluchačů na české universitě 2½krát větší nežli na německé universitě.

Pro techniky v Praze a v Brně byl náklad podle rozpočtu na r. 1912:

	na české	na něm.
v tisících korun	1709	1336
v procentech	56·1%	43·9%

Také zde při českých technikách značná část nákladů jde na účet nájemného za místnosti v nedostatečných soukromých budovách. Počet všech posluchačů na českých a německých technikách v Praze i v Brně se má k sobě asi jako 67:33.

Kromě toho jsou ještě dvě německé vysoké školy: hornická vys. škola v Příbrami a theologická fakulta v Olomouci, které dohromady vyžadují na r. 1912 228 tisíc korun nákladů. Podle toho činí na r. 1912 rozpočet na vysoké školy v českých zemích:

	na české	na německé	na všechny vysoké školy
v tisících korun	3662	3320	6982 ¹
v procentech	52·4%	47·6%	100%

Počet obyvatel byl asi 63% Čechů a 37% Němců, pro které ovšem jsou ještě všechny ostatní vysoké školy německé v Cislajtánii. Počet posluchačstva je asi ¾ české národnosti a ¼ německé národnosti! Tím je péče státní o vysoké školy české dostatečně osvětlena.

2. České střední školství ve státních rozpočtech cislajtánských.

Ve státním rozpočtu v posledních letech nedělí se již náklad na střední školství podle jednotlivých druhů škol, totiž odlišeně pro gymnasia, reálky a dívčí střední školy, nýbrž všechny tyto druhy

¹ Z celého nákladu státního na vysoké školy připadá na české země jen 30·6%, tedy daleko méně než na jiné země.

středních škol jsou v rozpočtu shrnuty dohromady. Proti dřívějším dobám se stala ve středním školství českém potud značná změna, že reálky jsou mnohem četněji navštěvovány nežli dříve, kde studium gymnasiální značně převažovalo studium na školách realních. — Podle výsledků zápisových na českých gymnasiích i realných gymnasiích — (do toho vpočtena také dívčí gymnasia) — studuje v r. 1911/12 16.724 veřejných žáků a žákyň (v Čechách 11.236, na Moravě a ve Slezsku 5.488), kdežto na realkách českých je zapsáno 15.427 studujících (v Čechách 10.721, na Moravě 4.706). — V dřívějších dobách gymnasiálních studujících bývalo až i dvojnásobný počet jako na realkách.

Gymnasiální čeští studující činí pouze 16% všech gymnasiálních žáků v Cislajtánii, kdežto čeští studující na realkách činí 31¼% všech žáků na realkách v Cislajtánii.

Střední školství je v českých zemích zvláště vyvinuto. K tomu jednak bylo velmi dobrou podmínkou, že je vysoký stupeň vzdělání v českých zemích, jednak také způsobila to řevnivost obou soupeřících kmenů národních. Zvláště snaha českého lidu o náležitý rozvoj středního školství u nás poháněla k podobnému rozkvětu také střední školství německé. České střední školy byly původně zřizovány jen velmi nedostatečnou měrou od státu a proto se ujala těchto škol buď samospráva (byly zřizovány obecní nebo na Moravě většinou na zemský náklad), nebo se zřizovaly soukromou péčí od sdružení odkázaných na dobrovolné sbírky (různé »Matice školské«). Když tyto české obecní (zemské) a soukromé ústavy pro svou velikou návštěvu musily býti později převzaty od státu, stát rozhodl se převzítí zároveň také německé obecní a zemské ústavy do své správy, které často byly zakládány jen na protiváhu proti českým soukromým (jako na př. tomu bylo v moravských městech v Lipníku, v Hodoníně, v Břeclavě, v Mor. Ostravě atd.). Nebo stát sám zřizoval a udržoval také německé střední školy v čistě českých městech (jako četné ústavy v Praze, na Král. Vinohradech, v Karlíně, na Smíchově, v Kroměříži, v Uherském Hradišti, v Prostějově, v Hranicích atd.). Tak vzrostl velmi silně státní náklad na střední školství české i německé v českých zemích. Ale dosud na Moravě celou řadu realk si musí země vydržovati svým nákladem, po případě musí přispívati k nákladům na ústavy státní. Zemský moravský rozpočet na vydržování četných středních škol vykazuje téměř 2 mil. K.

Podle státních rozpočtů bylo na střední školy věnováno v tisících K:

	1896	1899	1912
na všechny školy střední v Cislajtánii . .	12.347	14.144	34.114
na všechny školy střední v čes. zemích	5.759	6.478	14.694

Poměrný náklad na střední školství v českých zemích byl tedy:

	1896	1899	1912
	46·6%	45·8%	43·1%

Je sice doposud přiměřeně k velikému vzdělání mnohem vyšší náklad na střední školy v českých zemích, nežli jaký by byl podle poměru obyvatelstva, ale nákladu toho nicméně poměrně dosti ubylo; klesl s 46·6% až na 43·1% za dobu posledních 16 let. Příčinou je hlavně veliký náklad na haličská gymnasia.

Na české střední školy samy připadalo:

	1896	1899	1912
v tisících korun	3010	3453	8217
v procentech celého nákladu cislaj. .	24·4%	24·4%	24·1%

Klesl tedy také poměrný podíl na české střední školství vůči celkovému nákladu v Cislajtánii. Vinou toho ovšem hlavně je zcela nedostatečná státní péče o české střední školství na Moravě a zejména ve Slezsku. Ve Slezsku je pouze jediná státní střední česká škola: gymnasium v Opavě proti deseti státním středním školám německým a jedinému státnímu gymnasiu polskému (v Těšíně). Na Moravě pak má německá čtvrtina obyvatelstva sedm státních realk německých proti šesti českým a 14 německých státních gymnasií proti 16 českým.

Náklad na střední školy s českým vyučovacím jazykem činil poměrně ze všeho nákladu na státní školy v českých zemích:

	1896	1899	1912
	52·3%	53·2%	55·9%
(na německé . . . . .)	47·7%	46·8%	43·5%
(na polské ¹ . . . . .)	—	—	0·6%

Jestliže se procento státního nákladu na střední ústavy s vyučovacím jazykem českým za 16 let dosti patrně zvýšilo, sluší hle-

¹ Polské gymnasium v Těšíně teprve v nejnovejší době se postátnilo.

dati příčinu toho jedině ve velkém návalu žactva na některé nepostačitelné ústavy české, který si vynutil pak i rozšíření ústavů těch.

Tak na př. české gymnasium na Vinohradech má až 12 paralelních tříd, I. česká realka na Vinohradech má 10 paralelek, české realky v Praze na Novém Městě a v Brně I. česká mají po 9 paralelkách, I. české gymnasium v Brně a realka v Žižkově po 8 paralelkách, realky v Písku, v Praze na Malé Straně, v Budějovicích, v Karlíně a v Olomouci po 7 paralelkách atd.

Ze 168 státních středních škol v českých zemích je jich pouze 90 českých čili 53½%, tak že je hned viděti, kterak průměrný náklad je na české ústavy vyšší nežli na německé, jelikož jsou právě české ústavy silnější a některé z nich přímo přeplněny, jak to vysvítá z hořejších četných příkladů.

V jednotlivých zemích byl na r. 1912 rozpočten státní náklad na střední školy:

v Čechách	v tisících korun	v procentech
na české	6210	61·8%
na německé	3842	38·2%
na Moravě		
na české	1925	53%
na německé	1704	47%
ve Slezsku		
na české	82	8·1%
na německé	848	83·7%
na polské	83	8·2%

Z toho viděti, že v Čechách do správného poměru dle národnosti (asi 63% Čechů a 37% Němců) neschází příliš mnoho. Také procento celkového státního nákladu na střední školy v království Českém (29½% skoro) vyhovuje dosti dobře. — Za to na Moravě není o školství české zdaleka správně postaráno a ve Slezsku české i polské střední školy jsou jako by jen trpěny a naprosto nepostačují; zvláště citelný je úplný nedostatek českých i polských realek.

Na Moravě jsou zcela zbytečné ústavy německé v ryze českých městech, o kterých se už stala zmínka; zvláště křiklavé je to v Hranicích, kde jsou dva německé ústavy střední: německé gymnasium státní a vojenská něm. realka (která ovšem je vydržována na účet vojenské správy) a kde pro české obyvatelstvo města skoro ryze českého a venkova bez jakékoli německé menšiny není vůbec české střední školy!

3. Odborné školství průmyslové s českým vyučovacím jazykem úplně nepostačitelné.

Jestliže při vysokých a středních školách státní péče pro český národ není přiměřena potřebám jeho a neměří se stejně oběma národnostem v českých zemích, je to mnohem horší ještě při školství průmyslovém a nepolepšilo se to podstatně ani přeložením správy školství toho do oboru ministerstva veřejných prací.

Rozdělíme si toto průmyslové školství podle vykazovaných rubrik ve státních rozpočtech na ústřední ústavy se státními průmyslovými školami všeobecného rázu a na průmyslové školy odborné (Fachschulen). Mezi ústřední ústavy čítá se také umělecko-průmyslová škola v Praze, která je utrakvistická, ale jež nicméně počítána k ústavům českým, protože většina profesorů i žactva je národnosti české. Podobně je mezi školami odbornými dřevařská škola ve Valašském Meziříčí utrakvistická, kterou stejně čítáme mezi školy české. Tím ovšem patrně bude se zdáti poměr českých škol ještě příznivější, nežli skutečně je.

Státní průmyslové školy všeobecného rázu vyžadovaly dle rozpočtů v tisících korun:

	1896	1899	1912
v celé Cislajtánii	2244	2546	7515
v českých zemích	1056	1206	3083

Tedy se poměrně vydávalo na tyto školy v českých zemích:

1896	1899	1912
47·1%	47·4%	41%

Patrně se náklad na školství to v českých zemích poměrně až do nejnovější doby silně zmenšil; za 13 let (1899—1912) kleslo procento nákladů těch se 47·4 na 41; tedy téměř o 6½% z celkového nákladu cislajtanského připadá na české země méně než před 13 lety. Země české, které vedle Vídně jsou hlavním a v jistých odvětvích jediným sídlem vyvinutého průmyslu, zajisté nemají náležitého a přiměřeného účastenství ve státní péči o vzdělání průmyslové.

Toho dokladem mohou býti odborné školy pro jednotlivá odvětví průmyslová, které se ovšem dají zřizovati pouze tam, kde skutečně se jednotlivé odborné průmyslové práce v dostatečné míře provozují. A proto mezi nimi právě školy

v českých zemích nápadně převažují, protože jinde pro ně není ani u obyvatelstva náležitěho porozumění.

Na tyto školy odborné bylo dle rozpočtů věnováno v tisících korun:

	1896	1899	1912
pro celou Cislajtanii	1761	1941	3684
pro české země	965	1049	2298

Celkem je náklad na toto odborné školství mnohem menší, než na státní průmyslové školy všeobecného rázu.

V českých zemích na odborné školy z celého cislajtanského nákladu připadlo:

	1896	1899	1912
	54·8%	54·0%	62·4%

Tedy pro tyto odborné školy je náklad státní pro české země dostatečně příznivý, ale zároveň je z toho viděti, jak naopak nepostačuje při státních průmyslových školách všeobecného rázu.

Ale jakmile se ptáme, kolik z toho státního nákladu připadá na školy s českým vyučovacím jazykem, shledáváme, že o naše školství průmyslové je v tom směru nepoměrně hůře postaráno než v ostatních oborech vzdělání.

Na státní průmyslové školy všeobecného rázu s českým jazykem vyučovacím bylo rozpočteno:

	1896	1899	1912
v tisících korun	457	512	1511
v procentech z cislajtanského nákladu . .	20·4%	20·1%	20·1%
v procentech nákladů v českých zemích . .	43·3%	42·4%	49·0%

Na odborné školy s českým vyučovacím jazykem:

	1896	1899	1912
v tisících korun	321	377	808
v procentech cislajtanského nákladu . . .	18·2%	19·4%	21·9%
v procentech nákl. vydaného v čes. zemích .	33·2%	35·9%	35·3%

Aťsi tedy české školství průmyslové posuzujeme vzhledem k celé Cislajtanii nebo jen vzhledem k německému průmyslovému školství, jakož o ně postaráno v českých zemích, nemůžeme býti nijak spokojeni s péčí státu, které se nám v tom směru dostává. Z cislajtanského celkového nákladu připadá na české státní průmyslové školy pouze 20·1% a na české odborné školy pouze 21·9%, na všechny české školy prů-

myslové (denní) vůbec pouze 20·7%. Tedy v každém směru se musíme cítiti zkráceni, jelikož se nedostává našemu národu s tak vyvinutou činností průmyslovou proti ostatním národům ani zdaleka tolik peněz na průmyslové školství, kolik by mělo mu připadnouti podle poměrného počtu obyvatel; a to zajisté již bylo by měřítkem zhoła nepostačitelným.

Ještě horší je poměr českého školství průmyslového proti německému v českých zemích. Tak na státní průmyslové školy české připadá 49%, na německé 51% z celkového nákladu státního pro české země; a na české školy odborné jen 35·3% proti 64·7% německým školám věnovaným.

Procenta ona pro české školy dříve byla ještě horší, ale poměrné stoupnutí nákladu na české školy nestalo se snad z větší přízně vládní, nýbrž prostě protože na české průmyslové školy pro jich malý počet je mnohem větší nával žactva.

Nejpěknějším dokladem, jak přejí naše vlády českému průmyslovému školství, je způsob, jakým zřizovány byly nové státní průmyslové školy v Čechách samých: Když za Korbroy vlády po dlouhých letech konečně byl vyřízen říšskou radou státní rozpočet, byla přijata ve výboru rozpočtovém i v plenu říšské rady resoluce, že v Čechách mají býti zřízeny dvě nové státní průmyslové školy a sice jedna německá v severních Čechách a druhá česká v Budějovicích. Ale vlády následující vyhověly tomu tak, že zřídily pouze dvě německé státní průmyslové školy v Chomutově a v Aši (pro textilní průmysl) a žádnou českou, a když konečně přece se musila zříditi česká státní průmyslová škola v Budějovicích, byla zároveň ještě zřízena německá škola v Ústí nad Labem, ale kromě toho také v Budějovicích samých zřizuje se vedle státní české průmyslové školy německá odborná škola pro klempíře.

Proto i v samých Čechách je státních průmyslových škol německých pět (v Aši, v Chomutově, v Liberci, v Plzni a v Ústí nad Labem), kdežto českých je také jen pět (v Praze, v Budějovicích, v Pardubicích, v Plzni a na Smíchově) a jedině tím, že k nim připočítáváme ještě umělecko-průmyslovou školu v Praze (utrakvistickou) a stavební i řemeslnické školy v Jaroměři a na Kladně (kdežto

takového druhu škola německá jest jediná v Děčíně), mají nicméně české státní průmyslové školy v Čechách převahu. Za to státních odborných škol německých v Čechách je šestadvacet, kdežto českých jen čtrnáct.

Hůře je tomu na Moravě; tam je státní průmyslová škola česká pouze jediná (v Brně), kdežto německé jsou tři (v Brně dvě a v Zábřehu jedna). Státních odborných škol německých je šest, české jsou pouze tři a jedna je utrakvistická (dřevarařská ve Valašském Meziříčí). Odborná strojnická škola (česká) v Přerově již po leta byla určena k přeměně ve státní průmyslovou školu, ale dosud k tomu nedošlo. Na Moravě na všechny čistě německé průmyslové školy připadá ze státního nákladu 63·8%, kdežto na české a utrakvistické jen 36·2%.

Ve Slezsku jsou *výhradně německé* průmyslové školy (je tam jedna státní průmyslová v Bílsku a čtyři odborné průmyslové školy). Že by českých průmyslových škol tam bylo zapotřebí a také by tam bylo vhodné místo pro ně v českém městě v Polské Ostravě, největší to obci ve Slezsku vůbec, toho zajisté není potřeba dokazovati. Bohužel Slezsko s velikou slovanskou většinou zvykli si Němci považovati za zemi výlučně německou a my jsme si to svým chabým zastáváním vlastních zájmů dali líbiti skoro bez odporu dosud.

4. *Nedostatečná státní péče o české ústavy učitelské a o české školy obchodní.*

Nejzřetelněji se jeví nedostatečná péče státní o české školské potřeby při ústavěch učitelských.

V Čechách je školních dětí přes 63% českých, kdežto německých ne celých 37%. Českého učitelstva sice není tolik, kolik by ho na počet dětí mělo býti, ale přece je českých učitelů bezmála $\frac{3}{5}$ proti $\frac{2}{5}$ učitelstva německého. Ale státních ústavů ku vzdělání učitelů a učitelek je v Čechách zrovna jen tolik českých co německých (po 8 mužských a po 1 dívčím pro obě národnosti).

Na Moravě jsou čtyři ústavy české a tři německé, ale dvěma německým ústavům soukromým (pro vzdělání učitelek) dává stát kromě toho subvence a českému žádnému. A přece více než dvě třetiny učitelů škol obecných a měšťanských je českých.

Ve Slezsku konečně proti třem ústavům německým je pouze po jednom ústavu českém a polském, ale jednomu německému soukromému ústavu (evangelickému v Bílsku) dostává se značné státní subvence.

Celkem tedy v českých zemích je státních učitelských ústavů: českých 14, německých 14 a polský jeden. Tedy pro 63% obyvatelstva českého a totéž nejméně procento českých dětí není ani polovina učitelských ústavů s českým vyučovacím jazykem.

Zvláště křiklavý je poměr státních ústavů pro vzdělání učitelek. Německé jsou tři (po jednom v každé korunní zemi) a české pouze dva (v Praze a v Brně). Není tedy divu, že se rozbuje klerikální paedagogia dívčí s českým vyučovacím jazykem. V Čechách je už pět dívčích učitelských ústavů nepokrytých klerikálními (klášterními a sice v Budějovicích dva, v Praze, v Chrudimi a v Kutné Hoře po jednom) a jedno poloklerikální (na Kladně); na Moravě pak jsou dvě klerikální dívčí paedagogia (v Olomouci utrakvistické a v Řepčíně). V Čechách konečně je zřízen český klerikální učitelský ústav mužský (v Bubenči) a co neviděti bude podobný ústav otevřen i na Moravě (v Olomouci). Tuto záplavu klerikálními českými ústavami zavínil právě nedostatek státních paedagogií českých.

Na všechny učitelské ústavy v Cislajtánii bylo pro r. 1912 rozpočteno 6292 mil. K; z toho nákladu na české země připadlo 2286 mil. K čili pouze 36.3%. Zajisté tento průměrný náklad státní naprosto nepostačuje na země s tak vysoce vyvinutým obecným a měšťanským školstvím. Ovšem pro německé školství je náklad ten postačitelny, jak je viděti z tohoto přehledu:

V českých zemích bylo věnováno na ústavy učitelské v tisících korun:

	v letech	1896	1899	1912
na české		525	557	1073
na německé		597	639	1166
na polské		—	—	48

poměrně na jednotlivé národnosti se tento náklad rozděloval:

	v letech	1896	1899	1912
na české ústavy		46.1%	46.6%	46.9%
na německé ústavy		53.9%	53.4%	51.0%
na polské ústavy		—	—	2.1%

Na německé ústavy učitelské v českých zemích připadá tedy v r. 1912 skoro 18·7% z celého nákladu cislajtanského, ačkoli Němci v korunních zemích českých tvoří jen asi 11·8% cislajtanského obyvatelstva. Za to pro české ústavy učitelské dostává se jen 17% z celého státního nákladu (na 23½% českého obyvatelstva)!

* * *

Školství obchodní dlouho bylo ponecháváno úplně soukromé péči, stát se o ně nestaral, leda že už osvědčeným školám poskytoval celkem málo vydatné subvence. Proto školství to bylo pro studující mládež, zvláště méně zámožnější, velmi nákladné; bylo vymáháno s nutnou přísností velmi vysoké školné a velmi řídká byla osvobození od tohoto školného. Posud je velká většina denních škol obchodních udržována buď soukromými společnostmi nebo obcemi a korporacemi (obchodními gremii). Státní školy obchodní teprve v 20. století prvně zřízeny byly v Haliči, později ve Štýrsku a teprve v posledních třech nebo čtyřech letech převzaty byly také některé vyšší obchodní školy (čtyřtřídní) na Moravě a v Čechách do státní správy. Dosud v Čechách je od r. 1911 jediná státní obchodní akademie v Chrudimi a měla býti převzata zároveň německá obchodní akademie v Praze, ale dosud se stát nedohodl o její převzetí s německým obchodním gremiem pražským. Na Moravě jsou obě obchodní akademie brněnské (česká i německá) státními a na německé obchodní akademii v Olomouci je aspoň ředitel ve státní službě. — Dvoutřídní obchodní školy nejsou dosud nikde ve státními, udržovány jsou obcemi nebo obchodními korporacemi.

Ale jak při vši drahotě obchodního studia jsou české soukromé obchodní akademie přece přeplněny, pozná se z výkazu tříd a žactva v nich pro školní r. 1911/12: Pražská obchodní akademie s dívčím oddělením měla by míti celkem 8 tříd (chlapeckých a dívčích), ale má jich skutečně 30 s počtem žactva 1368 — (tedy průměrně přes 45 žáků ve třídě, kde je zákonitě nejvýše 40 žáků přípustno)! — Akademie v Karlíně (dosud neúplná), v Hradci Králové a v Plzni mají 897 žáků (bez připojených dívčích škol dvoutřídních a bez samostatných kursů) s počtem tříd vesměs dvojnásobným. Na státním ústavě v Chrudimi studuje 314 žáků. Tedy celkem na šesti českých čtyřtřídních obchodních akademiích v Čechách (když čítáme pražskou za dvojnásobnou, totiž chlapci a dívky)

studuje 2597 žáků a žákyň. Kdybychom každou třídu počítali s maximálně předepsaným počtem 40 žáků, znamenalo by to 65 tříd čili 16 přeplněných ústavů (čtyřtřídních) a z těch dosud jest jediný státní!

Na Moravě česká státní akademie v Brně a obecní v Prostějově mají 624 žáků, kteří by tedy stačili na 16 tříd čili na plné čtyři ústavy.

Jak se nerovnoměrně dělí státní subvence komunálními a soukromým ústavům obchodním v Čechách podle národností, je viděti, že na pět českých akademií (pražskou čítáme za dvojnásobnou) dostává se od státu 71.500 K, na pět německých však 102.000 K.¹

K tomu dalších poznámek není potřebí.

5. *Nedostatečná státní péče o ostatní školství české i vůbec o české kulturní zájmy.*

Kromě vytčených již škol v odst. 1.—4. nejeví už stát nijakého zájmu o české školství, ačkoli se totéž nemůže říci o školství německém.

Stát totiž nikde nezřizuje sám obecné školy (a měšťanské) s výjimkou jediných německých a to nikoli jen v rozpočtu ministerstva vyučování. Na př. na účet ministerstva železnic jsou vydržovány obecné školy německé pro železniční zřízence v krajích neněmeckých, kde není německých veřejných škol, a tak i ministerstvo železniční samo pečuje o germanisační ústavy v neněmeckých krajích.

Ministerstvo vyučování vydržíje německé státní školy měšťanské a obecné v Přímoří (v Terstu a v Pulji) s celkovým nákladem řádným 557 tisíc korun a mimořádným 156 tisíc korun; podobně i ve Vlašském Tyrolsku (v Tridentě) státní německou školu obecnou s nákladem 75 tisíc. A na účet správy zahraniční jsou vydržovány německé školy obecné také v Turecku. O jiné národnosti státní správa podobné péče neprojevuje.

Také ministerstvo zemědělství má ve své správě státní vzdělavací, pokusné a vyučovací ústavy, ale jen v zemích mimočeských (v Dolních a Horních Rakousích, v Gorici a Dalmacii). Vyučovací jazyk je německý (až na jediný ústav

¹ Na pražskou německou čítáme 20.000 K, jelikož pro 2/3 roku je rozpočteno 13.000 K.

charvatský). Náklad na tyto zemědělské (a lesnické) státní ústavy činí na r. 1912 dosti značnou sumu 922 tisíc korun.

Ministerstvo veřejných prací vydrží ve Vídni jediný státní — ovšem německý — ústav: »Museum für Kunst und Industrie«, na který vynakládá roční značný obnos 329 tisíc korun. Podobné ústavy jsou v ostatních zemích soukromé a dostávají na nejvyšší dosti hubené státní subvence. Tak na všechny podobné ústavy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, které jsou po většině buď německé neb utrakvistické, je pro rok 1912 vyměřeno státním rozpočtem pouze 72 tisíc korun, tedy zdaleka ani čtvrtina toho, čeho se dostává vídeňskému museu. A kromě toho jest ještě mezi ústředními školami průmyslovými technologicke museum ve Vídni se značným nákladem státním 362 tisíc korun (1912), kdežto v Praze podobný ústav je úplně na starost odkázán obchodní a živnostenské komoře bez jakékoli podpory státní.

*

Mimo rozpočet školský ministerstva kultu a vyučování jest ještě v centrálním rozpočtu téhož ministerstva značný náklad na akademie pro výtvarná umění a jim podobné vyučovací ústavy umělecké. Z těchto škol jsou dvě německé ve Vídni, jedna polská v Krakově a jedna utrakvistická akademie v Praze — (která kromě toho mohla býti zřízena jen přispěním českého nadání Hlávka). — Takový stav je zajisté pro naše národní umění nejen nepostačitelny, nýbrž přímo ponižující. Zároveň třeba doložit, jaký nepoměrně malý obnos připadá z toho rozpočtu na české země: Na všechny *umělecké akademie* je pro r. 1912 rozpočteno 736 tisíc korun, z čehož na utrakvistickou pražskou se dostává jen 206 tisíc čili pouze 28%.

Všechny ostatní vědecké a umělecké ústavy spravované a vykazované v centrále ministerstva vyučování jsou už pouze ve Vídni a ovšem jsou výlučně německé. V rozpočtu na r. 1912 je pro ně vyměřena dosti značná suma 1,468 mil. K.

Dělí se to v tisících korun: na říšský geologický ústav 230, na centrální ústav meteorologický a geodynamický 156, na rak. komisi pro evropské měření stupňů 27, na akademii pro hudbu a umění dramatické 670, na centrální komisi pro umělecké památky 308, na rakouský archaeologický ústav 77.

Pro hudební vzdělání věnuje stát celkem 1·2 mil. K, na české země z toho připadá pouze 196 tisíc čili jen 16·3% (a ještě je v tom zahrnuta velkou částí subvence pražské konservatoři hudební 120 tisíc korun).

*

Na vědecké akademie a jim podobné ústavy pro pěstování vědy (a umění) [na př. musejím a jiným spolkům na vědecká badání — uvedeno je to v rozpočtu centrálním a pak roztroušené položky v rubice »příspěvky« (Beiträge)] je v rozpočtu na rok 1912 vykázáno celkem asi 600 tisíc K. Z toho dostávají v českých zemích subvence šest ústavů celkem 145 tisíc (jsou to akademie F. J. pro vědy a umění v Praze 50 tisíc, král. česká společnost nauk 10 tisíc, Společnost českého musea 35 tisíc, Českosl. národopisné museum 6 tisíc, Společnost pro pěstování německé vědy, umění a literatury 35 tisíc a Fr. Jos. museum v Brně 9 tisíc). Tedy také v tomto oboru českým zemím dostává se jen něco přes 24%. Nejpěkněji je péče o české vědecké a umělecké snažení znázorněna tím faktem, že jediná vědecká akademie česká dostává 50.00 K, kdežto vědecké akademii v Krakově se dostává 77.000 K a vědecké akademii ve Vídni s podobným německým ústavem v Praze (pro něm. vědu a literaturu) připadá 273.000 K.¹ Tedy poměrně podpory tyto se rozdělují: na německé akademie 68·3%, na polskou 19·2%, na českou 12·5%. Je to podobná spravedlivá míra, jako jsme ji už poznali při péči o university.

*

V jiných směrech, kde se vykazují dosti značné podpory na vzdělání vysokoškolských profesorů a docentů, na stipendia výtvarným umělcům, na nákupy uměleckých děl, na podporování odborných listů a podob., nelze ovšem zjistiti, kolik z toho dostane se učencům a umělcům českým. Zajisté při známém obsazení všech ústředních úřadů, které o tom rozhodují bez veřejné kontroly, je podíl ten minimální. Ale tu již nejedná se aspoň o veliké milliony ani o každodenní nezbytnosti. Obraz státní péče o české kulturní potřeby a zájmy je v předešlých úvahách dosti výstižně podán a nelze konečný úsudek pronést jinak, než že je péče ta nedostačtečná.

¹ Král. česká učená spol. a museum kr. Českého jsou ústavy utrakvistické.